

TŁUMACZENIE POŚWIADCZONE Z JĘZYKA NIEMIECKIEGO

prof. dr hab. Andrea Rudolph
Uniwersytet Opolski
Wydział Filologiczny Uniwersytetu Opolskiego
45-040 Opole
Plac Mikołaja Kopernika 11

Recenzja publikacji rozprawy habilitacyjnej Marka Krischa: „Ein wunderbares Gemisch von widersprechenden Eigenschaften. Das Zeitgeschehen im Werk von Max Ring”

We wstępie rozprawy Marek Krisch stawia szereg pytań wynikających z tematyki podjętych rozważań, tj. „współczesnych wydarzeń w twórczości Maxa Ringa”. Marek Krisch konstatuje, że warunki społeczno-gospodarcze zawsze oddziałują na proces powstawania, dystrybucji i recepcji dzieła literackiego. W „Sattelzeit” Reinhart Koselleck podjął próbę ujęcia i opisanie okresu transformacji – czasu przemian z lat 1750-1850, którego punktem kulminacyjnym była rewolucja francuska, ukazując go jako epokę, w której społeczeństwo, warunki życia i mentalność Europejczyków rozwinęły się w kierunku „nowoczesności” i począwszy od tego momentu zasadniczo przedstawiają się tak, jakimi znamy je obecnie (Koselleck, Reinhart: *Einleitung zu Geschichtliche Grundbegriffe*, red. O. Brunner, W. Conze, R. Koselleck, Stuttgart 1972, T.1, XIII). Brytyjski historyk Eric Hobsbawm ukuł termin „długi wiek XIX”, który – jego zdaniem – rozciąga się od 1789 aż po 1914 rok, czego dowodzi w swoim trzutomowym dziele pod tym samym tytułem, wydanym w latach 1962-1987. W swojej rozprawie habilitacyjnej Marek Krisch bada ślady odcisnięte przez procesy społeczno-gospodarcze „długiego wieku XIX” w życiu i twórczości Maxa Ringa. W tym celu poddaje analizie porównawczej własne przeżycia i doświadczenia Ringa, spisane w jego pamiętnikach pt. „Erinnerungen. Erster Band” (1898), „Oberschlesische Zustände im Jahre 1848” i innych wspomnieniach, ze światami literackimi stworzonymi przez pisarza.

W „Przeglądzie stanu badań” Marek Krisch podkreśla fakt, że wizerunek urodzonego w Zauditz (obecnie Sudice, ziemia hulczyńska) w 1817 roku i zmarłego w 1901 roku Maxa Ringa, który wyłania się z artykułów hasłowych w leksykonach, obejmuje w głównej mierze dwa aspekty: uznanie dla postępowych idei politycznych, w tym zaangażowanie Ringa na rzecz wolności wiary i sumienia, jak również podświadomą krytykę jego poetyckiej koncepcji literatury, usiłującej pogodzić ideał z rzeczywistością, na co zwraca uwagę m.in. Adolph Kohut w swoim „literacko-biograficznym szkicu” poświęconym Maxowi Ringowi z 1889 roku (M. Krisch: „Cudowne połączenie”, s. 9). Marek Krisch słusznie postrzega to jako swoiste uproszczenie, które z dzisiejszej perspektywy nie jest satysfakcjonujące, gdyż nie ujmuje procesualnego charakteru rozwoju twórczości Maxa Ringa, ani nie uwzględnia w dostatecznym stopniu kluczowych dla tego rozwoju momentów, zobiektywizowanych w jego biografii i twórczości. W oparciu o sformułowaną krytyczną tezę Marek Krisch wskazuje na dotychczas niezbadane obszary („Uwagi metodyczne”, Krisch, s. 12-18), czyniąc je punktem wyjścia dla swojej rozprawy habilitacyjnej. Dla celów analizy dorobku twórczego Maxa Ringa i opartego na historycznej rzeczywistości materiału, który – poddany artystycznej obróbce – znajduje odzwierciedlenie w jego utworach, Marek Krisch posługuje się różnymi metodami. Odwołuje się między innymi do lat dzieciństwa i młodości wywodzącego się z kręgów żydowskich pisarza, które spędził w środowisku chrześcijańskim na południowo-wschodnim krańcu Prus, ukształtowanym przez niemieckie i słowiańskie wpływy kulturowe. Warunki życia, które miały wpływ na rozwój osobowości Ringa, można w opinii Marka Krischa opisać za pomocą klasowego pojęcia habitusu. Ten wywodzący się z obszaru socjologii termin okazuje się również przydatny w odniesieniu do analizy społeczeństwa przedstawionego w utworach Ringa (Krisch, s. 13). Z punktu widzenia strategii badawczej główny nacisk położony jest zatem z jednej strony na historię „inkorporowaną” przez samego Maxa Ringa, na której internalizację według Pierre’a Bourdieu wpływ mają rodzina, szkoła, praca zawodowa i inne czynniki. Z drugiej strony w centrum zainteresowania znajdują

się warstwy społeczne opisane przez Ringa. Właśnie dlatego, że „habitus” implikuje „długotrwałość” struktur, które tylko w nieznacznym stopniu są podatne na zmiany, interesujący wydaje się kolejny, bezpośrednio z nimi związany problem badawczy. Marek Krisch podejmuje próbę prześledzenia, w jaki sposób Ring włączał do swoich tekstów współczesne wydarzenia i jak były one interpretowane, przyswajane i „przetwarzane” przez bohaterów wywodzących się z różnych warstw społecznych. Ponadto Krisch zauważa, że formy przetwarzania współczesnych wydarzeń w powieści kulturowej zasługują na uwagę z tego powodu, że historiografia w obecnym rozumieniu zaistniała dopiero w XX wieku (Krisch, s. 15). Takiemu socjologicznemu i estetycznemu podejściu badawczemu odpowiada jego odniesienie do „zwrotu przestrzennego”. Odczytanie Marka Krischa jest zorientowane na płaszczyznę socjologii i geografii percepcji, a świadomość przestrzeni zostaje w szczególny sposób podkreślona poprzez odwołanie do „Erinnerungen”: „Jak opisuje Ring, w Gliwicach istniało gimnazjum, które mieściło się w kompleksie budynków dawnego klasztoru zsekularyzowanego w 1810 roku, podobnie jak sąd ławniczy, a od lat 40-tych XIX wieku sąd okręgowy dla powiatów gliwickiego, bytomskiego, lublinieckiego i pszczyńskiego” (Krisch, s. 38). Proces interpretacji uwzględnia także założenia nowego historyzmu, który „nie odczytuje historii w celu lepszego zrozumienia tekstu literackiego”, lecz z jednej strony pyta o to, „w jakim stopniu historia jest wpisana w tekst”, z drugiej natomiast, „w jakim stopniu sama historia jest produkowana i strukturyzowana tekstualnie” (cyt. M. Basseler, Krisch, s. 14).

W konsekwencji rozprawa habilitacyjna jest podzielona na sześć rozdziałów. Rozdział pierwszy koncentruje się na biograficznej rekonstrukcji lat dzieciństwa, młodości i wczesnej dorosłości Ringa, rozdział drugi – na XIX-wiecznym Berlinie jako „stolicy nudy, mieście podziałów klasowych, centrum ogólnoniemieckiej identyfikacji”, umożliwiając tym samym wgląd w podany analizie świat dzieł literackich Ringa. Rozdział trzeci podejmuje temat rewolucji w różnych aspektach: rewolucja marcowa, społeczny upadek obyczajów, socjalizm, komunizm, materializm – także w refleksji i „literackim ujęciu współczesnych wydarzeń”. W rozdziale czwartym pod pojęciami „zwodniczych masek” i „hipokryzji” opisana została arystokracja, plutokracja, klasa średnia, w tym parweniuse, współcześni hochsztaplerzy, wykształcone mieszczaństwo, rentierzy, rzemieślnicy czy wreszcie niższe klasy, cudzoziemcy, kobiety. Tym samym powstaje złożony obraz społeczeństwa, „w którym Ring uwzględnił również niższe klasy” (Krisch, s. 17). Rozdział piąty jest poświęcony ojczyźnie Ringa – Górnemu Śląskowi i jego mieszkańcom, podczas gdy rozdział szósty zatytułowany „Fizjonomia miasta” analizuje doświadczenie przestrzeni w Berlinie – rozwijającej się, najludniejszej niemieckiej metropolii. Dopełnienie zredagowanej z zachowaniem należytej staranności publikacji rozprawy habilitacyjnej stanowi bibliografia dzieł Maxa Ringa, mapa miejsc zamieszkania pisarza w Berlinie, wykaz literatury oraz indeks osób, który ułatwia korzystanie z pracy, a także podkreśla jej kulturowe znaczenie.

W moim uznaniu ujęcie przestrzeni jako miejsca i części składowej płaszczyzny społecznej, prześledzenie sposobu postrzegania przez Ringa procesów zachodzących w przestrzeniach i jego reprezentacji przestrzeni, jest zarówno interesujące, jak i właściwe. Umożliwia ono wgląd w istotne aspekty drogi rozwoju i twórczości Maxa Ringa. Odwiedzając swoich pacjentów jako lekarz, Ring doświadcza społecznych i mentalnych konsekwencji oficjalnie zniesionej pańszczyzny (Krisch, s. 39); w pałacach widzi arystokratyczną „rozrzutność i frywolny hedonizm”, w wiejskich chatach „pijaństwo i brud”. Pisarz tematyzuje swoje przeżycia w „Erinnerungen”, przywołując żywe obrazy epidemii tyfusu głodowego na Górnym Śląsku w 1847 roku, ale także antyżydowskie ekscesy uliczne w Gliwicach. Wspomnienia Ringa łączą Gliwice nie tylko z doświadczeniem antyżydowskich protestów, wywołanych m.in. jego artykułem pt. „Was bringt uns die neue Zeit”, który ukazał się w marcu 1848 roku w „Oberschlesischer Wanderer”, lecz także z „życiem w ograniczonych warunkach”, „brakiem wyższych zainteresowań” i „społecznymi uprzedzeniami” (cyt. Ring, Krisch, s. 42). Doświadczenie rewolucji okazuje się decydującym bodźcem dla rozwoju jego twórczości. Jego retrospektywne spojrzenie przywołuje na myśl nadzieje pokładane w rewolucji, która jawi się jako proces społecznego uzdrowienia: „ciężkie cierpienia zostały zapomniane, zła choroba ustąpiła”. Ring wykorzystuje utarte, wręcz skonwencjonalizowane wyobrażenia ówczesnych czasów: „Więzi braterskie połączyły serca; szlachta i mieszczaństwo, właściciele ziemscy i proletariusze podali sobie dłonie!” (cyt. Ring,

Krisch, s. 43). Przestrzeń jest integralną częścią płaszczyzny społecznej, podobnie jak w jego debiutanckim utworze pt. „Berlin und Breslau : 1847-1849” (Breslau 1849). Narrator powieści opisuje nie tylko wydarzenia i ich bohaterów, lecz także Schlossplatz, na którym wybuchają zamieszki, pierwsze strzały, dudnienie końskich kopyt, barykady, a także hiperbolizuje zgiefk wymienianych informacji i komentarzy: „Miasto głośniejsze niż ludzie opowiadało historię swojej rewolucji” (cyt. Ring, Krisch, s. 95). Narrator przedstawia także korzyści płynące z przestrzeni publicznej: „Literatura wyszła z ukrycia na otwarty rynek” (cyt. Ring, Krisch, s. 95). Na rogach ulic pojawiają się kolorowe plakaty, otoczone tłumem ciekawskich czytających. Opisuje deregulację i odwrócenie porządku społecznego: „W sklepowych witrynach wisiały karykatury, które próbowano rozszyfrować” (cyt. w Ring, Krisch, s. 95) oraz mieszanie się ze sobą i jednoczenie wszystkich klas, w tym w klubach politycznych, gdzie mówcy ćwiczyli swoje umiejętności parlamentarne.

Innym atutem rozprawy habilitacyjnej Marek Krischa jest przemyślana struktura rozdziałów: Ring przedstawił emocje jako zjawiska kolektywne w sytuacjach społecznych i interakcjach międzyludzkich. Przy czym pisarz nie zdecydował się na płynne przejście przez wydarzenia rewolucji, lecz – początkowo z entuzjazmem i aprobatą – obserwował i opisywał ją w różnych momentach, ukazując jej przemiany, odnotowując, jak zmienia się jej oblicze, a także w sposób obiektywny utrwalając jej punkty zwrotne, co stanowi szczególnie istotne osiągnięcie. Ring stawia akcenty, którymi porządkuje swoje przeżycia i nadaje im specyficznego kolorytu. Marek Krisch słusznie podkreśla, że pisarz wskazuje na kluczowe punkty w wydarzeniach rewolucyjnych, które w pełni pokrywają się z jej fazami zdefiniowanymi przez współczesną historiografię (Krisch, s. 100). Jednocześnie rekonstruuje on szczególnie wkład, jaki utwory Ringa wniosły do konkretyzacji takich pojęć jak liberalizm, socjalizm, komunizm czy materializm, których znaczenie w połowie XIX wieku nie było jednoznaczne lub zlektykalizowane (Krisch, s. 76 i nast.). W opinii recenzentki na uznanie zasługuje podjęta przez Marka Krischa próba, aby poprzez uwypuklenie powyższych cech i zbadanie przedstawionych kompleksów i procesów społecznych wydobyć twórczość Maxa Ringa z zapomnianej przez literaturoznawców niszy badawczej, w której niezastępowanie się znalazła. Recenzentka docenia również czysto filologiczne analizy tekstu, za pomocą których Marek Krisch udowadnia, że punkt widzenia Ringa w każdym przypadku nadaje zakończeniom utworów literackich określony kierunek. Zakończenia precedensowo wskazują pożądane sposoby postępowania, na przykład, gdy bohaterowie odnajdują siebie jako wychowawcy w placówce edukacyjnej (Krisch, s. 101). Na płaszczyznę socjologiczną nakładają się zatem estetyka języka i środki moralizujące, za pomocą których Ring nadaje znaczenie relacjonowanym wydarzeniom.

Z perspektywy recenzentki rodzi to również pewne pytania dotyczące habitusu jako wybranego elementu badań. Czy pojęcie habitusu może zostać zastosowane w odniesieniu do dzieł, w których wczesnorealistyczny obiektywizm Ringa zostaje podany w wątpliwość przez dążenie do kreowania znaczeniowych horyzontów z poetyckim zakończeniem? Czy „habitus” można zastosować wobec postaci narracji o nieukształtowanym życiu wewnętrznym? Marek Krisch słusznie zauważa, że bohaterowie utworów, rozmawiając ze sobą o swoich przeżyciach, niejednokrotnie odzwierciedlają postawy i osądy samego Ringa. W „Zakończeniu” stwierdza on także po raz kolejny, że Ring bardzo rzadko zagłębia się w świat wewnętrzny swoich bohaterów, aby go kształtować, pozostając przy opisie ich powierzchowności (Krisch, s. 262). Czy nie rodzi to również konsekwencji metodologicznych? W „Uwagach metodycznych” Krisch, powołując się na Bourdieu i teorie społeczne oparte na założeniach francuskiego socjologa, przypomina na wstępie, że habitus staje się uchwytny wszędzie tam, gdzie specyficzna dla danej klasy dyspozycja uwewnętrzniona w wyniku procesu socjalizacji znajduje swój wyraz w postawie, mimice, gestach i języku, a także w nieświadomie przejmowanych wzorcach percepcji. Konstruktor maszyn o imieniu Rolf („Berlin und Breslau : 1847-1849”), pomimo znajomości komunistycznych traktatów, odchodzi od Marie. Rozstrzygnięcie, czy Ring chce w ten sposób pokazać, że habitualne, męskie poczucie honoru oddziałuje silniej niż nowy wpływ procesu edukacji, czy odejście od Marie jest motywowane strukturą fabuły powieści (Krisch, s. 82), nie jest możliwe bez zagłębienia się w uczucia i myśli bohatera utworu. Ring opisuje mechanizmy dyfuzji społecznej w toku upłynniania wszelkich relacji poprzez pieniądze, stąd

nieprzypadkowo jednym z miejsc akcji jest także giełda (Krisch, s. 233-237). Autor opisuje upadające majątki w dotychczas ustrukturyzowanej klasowo przestrzeni, tendencje inwersyjne, kariery oderwane od zależności klasowych. Ale tak naprawdę nie wiadomo, czy i jak labilne pod względem habitualnym postacie odnoszą się do doświadczanej zmiany roli. Podczas gdy zastosowanie koncepcji habitusu w niektórych momentach okazuje się trudne, inne podejście, polegające na rozumieniu świata przedstawionego jako zarysu i wymiany historii (nowy historycyzm) umożliwia bardziej adekwatną konceptualizację pracy, czego Marek Krisch w sposób przekonujący dowodzi w toku prowadzonej analizy.

Marek Krisch trafnie podkreśla ukrytą niekompletność, w jaką Ring wyposażył swoich narratorów. Dopiero połączenie różnych punktów widzenia i obserwacji pozwala odczytać wielowarstwowy obraz społeczeństwa (Krisch, s. 17). W obejmującym 10 stron manuskryptu „Zakończeniu” Krisch w umiejętny sposób łączy ze sobą wnioski wyprowadzone z poszczególnych rozdziałów pracy, kreśląc spójny wzorzec społeczno-kulturowy. Na tej podstawie widać wyraźnie, że mocną stroną Ringa są opisy „poszczególnych miejsc i przestrzeni w ogóle”, nie dostarczające wprawdzie obrazów całościowych (Krisch, s. 262), lecz to właśnie „poprzez fragmentaryczność” powstają wymowne obrazy „dynamicznie zmieniającej się metropolii” oraz „wystawionej na działanie tych samych procesów prowincji na skraju imperium” (Krisch, s. 262). Jednocześnie pisarz przypisuje swoim bohaterom i narratorom osady wartościujące i normy społeczne, które sam podziela. Płaszczyznę socjologiczną opuszcza natomiast tam, gdzie pożądane są treści moralizujące. Habitus klasowy jest w szczególności zauważalny w opisach arystokracji i charakterystyce niższych warstw społecznych, podczas gdy mieszczaństwo ze względu na swoją złożoną strukturę wymyka się prostej klasyfikacji. To stwierdzenie stanowi trafne podsumowanie dokonanych przez Marka Krischa analiz tekstów, które ukazują, w jakim stopniu pieniądz, jako uniwersalne medium warunkujące włączenie lub wykluczenie, umożliwia dostęp do innych klas społecznych, otwiera pole do działania i możliwości, w tym nowe przestrzenie społeczne dla przedstawicieli warstwy mieszczańskiej, które w społeczeństwie klasowym pozostawały dla nich dotychczas poza zasięgiem.

W „Zakończeniu” Marek Krisch, odnosząc się do osoby Ringa i jego wspomnień, po raz kolejny przywołuje pojęcie „habitus”. Przedstawiając wyniki swoich badań, konkluduje, że „habitus autora” nie jest tożsamy „z habitusem bohaterów jego dzieł”, mimo iż osobiste doświadczenia odgrywają tu pewną rolę, szczególnie w przypadku tematów dotyczących rewolucji z lat 1848/49. Jednakże „status autsajdera warunkowany górnośląsko-żydowskim pochodzeniem” nie znajduje odzwierciedlenia „u bohaterów jego utworów” (Krisch, s. 263). Nie podlega to dyskusji. Niemniej jednak recenzentka odnosi wrażenie, że pierwotny zamiar Marka Krischa, aby wykorzystać pojęcia z zakresu socjologii pracy przy rekonstrukcji życiorysu pisarza, nie został w pełni zrealizowany. Być może biograficzna faktologia może ujawnić coś więcej niż tylko przynależność do społeczności górnośląskich Żydów. Czy koncepcja habitusu mogłaby zostać połączona z drogą twórczą Maxa Ringa w inny sposób? Czy oprócz pojęcia habitusu pomocne okazałyby się także pojęcia pola i kapitału, gdyby również zinterpretować je za francuskim myślicielem Bourdieu? Interesujące byłoby zbadanie, czy i jak ściśle rozwój relacji międzyludzkich był powiązany z zainteresowaniami literackimi pisarza oraz czy i w jakim stopniu Ring korzystał z takich znajomości? Czy nawiązywał kontakty z berlińskimi kręgami artystycznymi w celu ich wykorzystania jako kapitału społecznego? Czy wykorzystywał kontakty jako dostęp do zasobów, do budowania relacji biznesowych, ekonomii biznesu? Czy śledząc drogę Ringa do zawodu pisarza, można objaśnić wzajemne zależności między habitusem, zasobami kapitałowymi i związaną z nimi przestrzenią możliwości? Ring sięga po gatunki literackie właściwe dla ówczesnych czasów i czasopism. Ekonomiczne determinanty przemysłu wydawniczego i prasowego, komercyjni wydawcy, redakcje czasopism, cieszące się powodzeniem formaty, rozważania społeczne już w XIX wieku tworzyły decydującą rzeczywistość dla autorów i ich wydawców, i z tego powodu współkształtowały docelowego odbiorcę i format mediów. Co służyło literackiej reputacji? Z pewnością trudno jest określić i ująć w ramy habitualne przeżyte myślenie oraz codzienność przeżytego życia, jeżeli nie zachowały się jakichkolwiek dzienniki. I z całą pewnością należy wystrzegać się prób ich spekulatywnej rekonstrukcji. Pozostaje jednak pytanie: czy zwińczone sukcesem kariera literacka Ringa – Marek Krisch przytacza w

tym miejscu nieco zazdrosny komentarz Fontane'a dotyczący nakładu i rozpowszechnienia dzieł Ringa (list Fontane'a z 15 czerwca 1879 roku) – nie byłaby również możliwa do opisania za pomocą ekonomicznej semantyki habitusu, kapitału i pola? Oczywiście kapitał kulturowy opłacał się również z ekonomicznego punktu widzenia. Ale zdaniem recenzentki, aby zbadać te kwestie, jak również zaangażowanie Ringa w przemysł literacki, konieczne byłoby przeprowadzenie niezwiązanych z tekstem analiz ekonomicznych, które wykraczałyby poza zakres zasługującej na uznanie rozprawy habilitacyjnej Marka Krischa.

Wnioski: Rozprawa habilitacyjna Marka Krischa stanowi metodologicznie ugruntowany przyczynek poświęcony życiu i twórczości Maxa Ringa, który zasługuje na zainteresowanie ze względów historyczno-kulturowych. Podejście Marka Krischa do kwestii interpretacji tekstów publicystycznych i literackich o cechach poetyckich jako odzwierciedlenia, reprezentacji i dialogizacji historii porusza temat, który już od dłuższego czasu pozostaje w kręgu zainteresowań badawczych literaturoznawców i kulturoznawców, ale w odniesieniu do prac Maxa Ringa nie został dotychczas w zadowalającym stopniu opracowany, również pod względem teoretycznym. Analizując reprezentację przestrzeni stworzoną przez Maxa Ringa widać wyraźnie, że nie są to wyłącznie lokalne struktury o obiektywnych cechach i rozmiarach, ale – podobnie jak cała rzeczywistość społeczna – konstrukty społeczne. Ring często przedstawia przestrzeń jako pola symboliczne. Markowi Krischowi udaje się zaprezentować interpretację, która angażuje współczesnego czytelnika w doświadczenia Ringa. W sposób zrozumiały i w przeważającej mierze prawidłowy metodologicznie identyfikuje on mocne i słabe strony, a zarazem specyfikę twórczości Ringa. Znaczenie jego pracy naukowej potwierdza fakt, że rozprawa habilitacyjna należy do nielicznych pozycji poświęconych Maxowi Ringowi. Pierwszy, szesnastostronicowy przyczynek na temat Maxa Ringa z 1898 roku autorstwa Adolpha Kohuta był „do tej pory zarazem jednym z najbardziej obszernych” (Krisch, s. 10).

Niniejszym pozytywnie oceniam rozprawę habilitacyjną Marka Krischa pt. „Ein wunderbares Gemisch von widersprechenden Eigenschaften. Das Zeitgeschehen im Werk von Max Ring”, Göttingen, Vandenhoeck&Ruprecht: 2021.

Ponadto zapoznałam się z treścią artykułów i przyczynków Marka Krischa, które otrzymałam od Uniwersytetu Śląskiego wraz z jego rozprawą habilitacyjną do wglądu i oceny. Prace te również odzwierciedlają literacko-historyczne i metodyczne kompetencje Marka Krischa w ujętej całościowo dziedzinie „literaturoznawstwa”, stanowiąc dowód jego dojrzałości naukowej.

Rekomenduję i popieram kontynuację postępowania habilitacyjnego dr Marka Krischa w celu uzyskania stopnia naukowego doktora habilitowanego.

dn. 20 lutego 2024

[podpis nieczytelny]

prof. dr hab. Andrea Rudolph

Poświadczam zgodność powyższego tłumaczenia z oryginałem dokumentu w języku niemieckim. Dr Krzysztof Kłosowicz, tłumacz przysięgły języka niemieckiego, wpisany na listę tłumaczy przysięgłych, prowadzoną przez ministra sprawiedliwości, pod numerem TP/138/14.

Numer w repertorium: 12/2024

Ilość stron taryfowych: 12

Będzin, 04.04.2024 r.

Krzysztof Kłosowicz
5